

AANBEVELING I.V.M. DE PARTICIPATIEVE PRAKTIJK IN DE AUDIOVISUELE PRODUCTIE

Dit schrijven richt zich tot het VAF, de scholen betrokken bij audiovisuele opleidingen en de filmmakers.

We stellen vast dat de audiovisuele praktijk, het werkveld waar filmmakers met hun competenties een bijdrage toe leveren, steeds minder strak te omlijnen is. Genres kruisen elkaar, beeldende kunstenaars doen beroep op filmmakers, video wordt gebruikt bij performance, theater, installaties, sociaal-artistieke praktijken, e.d. Het rechtlijnig denken in functie van steun en opleiding voor de pistes fictie, documentaire, animatie, game-ontwikkeling, art-film (FilmLab); is toe aan een bredere en soepeler visie.

Het VAF heeft, en dat is toe te juichen, het concept 'diversiteit' in zijn beleid opgenomen. Diversiteit wordt een (voorlopig schuchter gearticuleerd) criterium voor steuntoezegging. Maar er is meer. Sinds jaren is er vanuit het cultuurbeleid (Participatiedecreet, Kunstendecreet, Cultureel-Erfgoeddecreet, Decreet Bovenlokale Cultuurwerking, etc.) ook aandacht voor het participatieve, de actieve kunsteducatie en de sociaal-artistieke praktijk. Waar het eerst vooral theatermakers waren die hierin het voortouw namen, is dit veld van participatieve kunstpraktijken intussen ook multi- en interdisciplinair. In die praktijken wordt vaak gefilmd, maar de subsidiepolitiek brengt de filmmakers in dit werkveld bij ingewikkelde situaties. Voor filmprojecten worden zij die participatief aan de slag willen gaan, doorverwezen naar het VAF. Daar komen ze in een productionele logica terecht die niet is aangepast aan hun praktijk. De ketting: scenarist/regisseur - producent (met eventuele coproducten) – distributie (bioscopen, televisie), gekoppeld aan de werking van het VAF, leidt tot een bepaalde praktijk en economische logica (timing, criteria voor steun, financiering, 'auteur gedreven', ...) die de participatieve praktijk in zijn dynamiek belemmert. Technische meerwaarde (meest geavanceerde apparatuur), werken met grotere professionele ploegen (decor, kostuums, licht, machinerie, ...) en beroepsacteurs wijst in een richting van een kwalitatief denken. Het gebruiken van het audiovisuele is, in deze optiek, zwaar (planning, financiering, ...) en duur. De productie steunt op specialisten en ook op 'bekende namen' (acteurs én medewerkers). Productiemethode en inhoud bepalen elkaar. Moeten we, voor een rijk gebied aan praktijken, niet eerder op zoek gaan naar een ander model dat leefbaarder, vriendelijker, speelser, gevarieerder is op lange termijn?

Er is een ander kwalitatief denken mogelijk: Decor, acteren, accessoires, kostuums, catering, verzamelen van props en kostuums, ... volgen dan een participatieve logica. Niet professionelen werken met coaching van professionelen. De technische veeleisendheid wordt gerelativeerd. Oog hebben voor licht en kader, verhaal, draaiboek, stem, gebaar, ... kan ook op een bescheiden wijze. De crew is kleiner, de uitrusting i.v.m. belichting, camerabewegingen, post-productie, ... zijn low-profile en pogen zo 'mobiel' mogelijk te blijven. De charme van een 'artisanale' aanpak komt in plaats van 'special effects'. Er is tijd voor improvisatie, ruimte voor uitproberen, zoeken, overleg. Samen tijd mogen verliezen is deel van het sociaal-artistieke. De zoektocht naar de verbeelding van een groep, naar de meerwaarde van het 'samen'-werken is het uitgangspunt. Via het werkproces (de participatieve methodiek) ontstaan ideeën. Er gaat een kracht, verbeelding en een expressie uit van de niet professionelen waarmee gewerkt wordt. Participanten komen tot ontroerende expressies omdat ze geloofwaardig en herkenbaar en emotioneel betrokken zijn. Kwaliteit heeft dan te maken met waarde voor de medewerkers (empowerment), het bewustmaken, de zin voor nuance, ... Er ontstaan m.a.w. andere-, maar op zijn minst even waardevolle kwaliteiten. Schoonheid is context en betekenis; ook de participatieve praktijk kan daar drager van zijn.

Het steunbeleid voor het audiovisuele wil economische belangen en cultureel/artistische ambities als een samenhang zien. Het gaat ook om steun aan een bedrijvigheid. Een hegemonie van een neoliberaal denken dreigt hier de audiovisuele productie te domineren: geen tijd verliezen, efficiëntie-denken, bekende formules, volgen van modieuze trends... De productie wil 'competitief' zijn op een wereldmarkt. We kunnen alleen observeren dat dit concurrentie-gericht model zelden het beoogde resultaat oplevert. De film in Vlaanderen, hoe 'professioneel' ook gerealiseerd, blijft vooral een lokaal gegeven (eigen televisie, eigen bioscopen, eigen V.O.D. verdelers, ...). De middelen van de heersende marktspelers zijn immers zoveel groter. Waarom een bijna onvermijdelijk te verliezen strijd blijvend tot norm verheffen? Om de subsidieverstrekker te behagen gaan in oorsprong participatieve projecten minder participatief worden. Criteria i.v.m. technische kwaliteit, organisatie van een tournage, kiezen voor beroepsmensen, e.d. brengen de initiatiefnemers tot strakker uitgeschreven scenario's, een meer conventionele filmproductie. Waarom niet meteen lokaal durven denken? Denken aan lokale netwerken, geloven in de begeestering via lokaal gedragen initiatieven. Wat is meerwaarde, wat is economisch effect? Waarde staat in een gespannen verhouding tot marktwaarde.

Misschien is enige toelichting bij die participatieve manier van werken in audiovisuele producties noodzakelijk. Het uitgangspunt is er een waarbij kunstenaars, met hun creaties, actief willen bijdragen tot empowerment van mensen, ze werken op 'pijnpunten' binnen een samenleving. Ze werken met mensen in kansarmoede of met mensen die op een of andere wijze verdrukt of aan de kant geschoven worden (gevangenen, bejaarden, mensen met mentale- en fysieke beperking, mensen zonder papieren, ...). Ze creëren samen met die mensen. De weg die een project volgt, is door de inbreng van de deelnemers, een 'open' weg. Niet alleen het eindresultaat, maar ook het proces is 'op zich' waardevol. Het is werken aan het inclusieve, de integratie. Ook dit is return! Inclusie kan alleen slaan op wederkerigheid. De kunstenaar heeft het recept voor de inclusie niet in de hand; ook hij/zij moet werken aan zijn/haar inclusie. De auteur/regisseur stelt zich niet op als een 'eenzame god'. Kunstenaars willen maatschappelijk relevant zijn, zinvol werk leveren. Uiteraard blijft de specialisatie, de kennis van de kunstenaar een bepalend gegeven. De kunstenaar stuurt, inspireert, coördineert, deelt zijn kennis. De makers willen volwaardige kunst produceren. Ze laten zich voeden door de verhalen, door de lichamen en de verbeelding van mensen die aan de rand van de samenleving staan. Die werelden vormen hun inspiratiebron. De sociaal-artistische praktijk hebben ze nodig om artistieke meerwaarde te creëren. Filmmakers zijn, in dit werkveld, geen sociale werkers, het gaat niet alleen om 'helpen'; maar het genoeg om intens met mensen samen te werken en te ervaren dat mensen sterker en mondiger worden, kan tegelijk niet voldoende onderstreept worden. De professioneel leert opnieuw ook 'liefhebber' te zijn. De ontmoeting met zovele niet-professionelen houdt de kunstenaar bij het volle leven. Om dit werkveld (community-art, sociaal-artistiek, participatieve kunstpraktijk, ...) juist te kaderen nog dit: het is niet omdat met drugverslaafden wordt gewerkt dat het over drugverslaving moet gaan. Met die drugverslaafden kan ook een musical, een animatiefilm, een marionettenspel vorm krijgen die totaal andere onderwerpen, narratieven kiest. De sociaal-artistische praktijk moet niet noodzakelijk 'sociaal-realistisch' te zijn! Het sociaal-artistische kan vernieuwende impulsen geven aan de rest van het audiovisueel veld.

Altijd al waren en zijn er filmmakers aan het werk met een sterk maatschappelijk engagement. Ze gaan in overleg met de mensen die ze filmen, ze informeren, ze onderzoeken maatschappelijke toestanden, ze benaderen mensen met respect, ... Het gaat hier niet alleen om documentairemakers; ook speelfilm makers, animatiefilmers, ... kunnen op zo'n betrokken wijze te werk gaan. Soms is het gewoon: filmen uit liefde voor de mensen, die liefde van het beeld af laten stromen! Deze betrokken wijze om met mensen om te gaan, ligt dicht bij het participatieve. Enige voorbeelden: de documentaires van Jean Rouch of Vittorio de Seta; de speelfilms van P. P. Pasolini, Ermanno Olmi, ... Praktijken wijzen ook in de richting van re-enactment (vb. Peter Watkins 'La Commune, Paris 1871')

en Jeremy Deller 'The Battle of Orgreave'). Er is de wil om bij de mensen die gefilmd worden een bewustmakingsproces op gang te brengen. Bij de re-enactment is het 'samen maken' evident aanwezig. Filmers als Rithy Panh pogen de wonden van een gemeenschap te helen, wat ze met de mensen voor de camera doen, is als het ware een pars pro toto voor het genezingsproces van de gemeenschap. De adembenemende film 'Cesare deve morire' van de gebroeders Taviani volgt gevangenen tijdens hun repetitieproces, ze willen het stuk 'Julius Caesar' van William Shakespeare spelen. Dit participatieve kan nog verder gaan: samen met niet-professionelen het scenario schrijven, het decor bouwen, de kostuums ontwerpen... In de Oostenrijkse film 'The children of the dead' (naar het boek van Elfriede Jelenik) hebben de kunstenaars Kelly Copper en Pavla Liska met de mensen uit een lokale gemeenschap samengewerkt. De meeste spelers hadden nooit geacteerd, twee rivaliserende fanfares werkten voor het eerst samen voor de film. Binnen die gemeenschap, dat filmproject, ontmoeten sociale klassen en tegengestelde ideologieën elkaar. Praktijken als KXKM (Komplex Kapharnaum) uit Lyon tonen het multimediale van wat een aanpak kan zijn. Ze interveniëren in buurten, regio's en gebruiken video, klank, collectieve sculpturen. Ze richten 'in situ' opnamestudio's in, projecteren op gebouwen, camions, ... Altijd staat het betrekken van de mensen uit de buurt centraal. Het kunstwerk presenteert zich als een potentieel, een uitnodiging tot participatie.

In Vlaanderen hebben kunstorganisaties die participatie in hun DNA hebben zoals Victoria Deluxe, Globe Aroma, kleinVerhaal, Theater Stap, Cie Tartaren, e.a. zich met film ingelaten. In films van vb. Peter Monsaert ('Le Ciel Flamand', 'Offline') staat de praktijk dicht bij de courante speelfilmproductie. Ervaren acteurs spelen de hoofdrollen, de crew bestaat uit professionele filmmakers. Sociaal-artistieke werkplekken gaan samenwerken met filmproducenten. Andere projecten werken met minder middelen en zijn in hogere mate een samenwerking met niet professionelen. Zo realiseerden Dominique van Malder en Jan Geers 'Hondstucht' en 'Flatscreen' en creëerde Jan Geers met Jamal Bouhriss 'BXL-Nord'. In Oostende is het kleinVerhaal actief. Professionele filmmakers (Nicolas Daenens en An De Gruyter) zetten reeds twee participatieve speelfilmprojecten op met bewoners van bepaalde wijken ('Totnoasteki' & 'Take good care of my baby'). Het kleinVerhaal gaat nu ook documentaires realiseren. Julia Clever werkt met re-enactment groepen om het over onze beeldvorming rond oorlog te hebben. Ook Cinemaximiliaan gaat aan de slag met niet professionelen en komt tot een vorm van participatieve filmproductie. En dan is er nog het vele audiovisuele werk in samenspraak met theatergroepen, culturele instellingen, beeldende kunstenaars, muzikanten. Het audiovisuele voor de scène, voor het internet...

Zowel opleidingen als subsidieverstrekkingen laten na dit potentieel echt op de kaart te zetten. Een rijke- en zinvolle audiovisuele productie wordt momenteel gedragen door kunstenaars zonder specifieke audiovisuele competenties. Filmmakers laten hier kansen liggen. Laat ons vooral niet vergeten dat een ondersteuning van zo'n praktijken ook filmmakers overlevingskansen en werkvreugde kan geven.

We geloven dat het integreren van het participatief denken in het kunstonderwijs meer aandacht moet krijgen. Zowel voor DKO, KSO als hogescholen voor de kunsten is deze participatieve benadering ook pedagogisch van belang. Jongeren lijken moeilijk uit hun 'bubbel'-, hun cirkel van bekenden en vrienden te breken. Het trainen van vaardigheden in 'het naar de mensen toegaan' moet sterker aan bod komen. De werkwijze vraagt ook kennis van maatschappelijke fenomenen, het participatieve impliceert 'het zich documenteren'. Dit onderzoek komt onvoldoende aan bod in het kunstonderwijs. Louter empathie volstaan niet, er zitten systemen achter maatschappelijke problemen, achter onrecht. Werken aan projecten die 'tussen de mensen' een rol gaan spelen, werkt motiverend. De student trompet kan plots spelen op een straatfeest! Zijn 'schoollopen' heeft een doel, een motief. Ook studenten educatieve master kunnen dit participatieve in hun methodieken opnemen. Ook de ontmoeting met andere disciplines stimuleert de pedagogische vaardigheid van de

aspirant lesgevers (elkaar inspireren, de eigenheid herkennen door samenwerken). Het participatieve is een goede voedingsbodem voor het cross-mediale.

Het sociaal-artistisch werk staat op zichzelf, tussen sociaal werk en artistiek werk. Een koor van straatkinderen hoeft zich niet te meten met een kinderkoor dat met pedagogen van de muntschouwburg werkt. Beide praktijken kunnen ons tot kwaliteit, schoonheid brengen. Impact, waardering, betekenis, ... krijgen alleen andere oriëntaties. Het gaat niet om 'beter' of 'slechter'. Het betreft gewoon een ander creatiekader. Naar ons aanvoelen moet het participatieve, net als het streven naar diversiteit of duurzaamheid, een plaats krijgen binnen het subsidiebeleid. Impact van creatie is niet alleen te meten aan de uitstraling via de gevestigde distributiekkanalen (cinema, festival, televisie, VOD) en aan commerciële return; er is ook zoiets als maatschappelijke waarde, bewustmaking, informele verspreiding (internet, kleine zaaltjes, ...).

Het participatieve brengt ons bij een transversaal perspectief. De term 'transversaal' slaat op wegwerken van schotten tussen uitvoerders en bedenkers, -tussen de kunsttempels en de straat, -tussen school en samenleving, -tussen diverse kunstdisciplines, -tussen specialisten en amateurs. Het audiovisuele creatieveld met zijn conventies en soms steriele opsplitsingen in genres (fictie, documentaire, animatie, ...), zou het vernieuwende perspectief van het participatieve vreugdevol welkom moeten heten!

Dit schrijven is een oproep tot overleg, tot gesprek over de plaats van participatie in de audiovisuele productie. Een gesprek dat we willen voeren met de studenten en docenten aan filmscholen (en audiovisuele richtingen in het DKO), met de filmmakers en last but not least met het VAF en de overheid. We geloven dat diverse praktijken naast elkaar kunnen bestaan, maar de participatieve audiovisuele praktijk mag niet in een productielogica geperst worden die in dit verband onvruchtbaar is. De regelgeving van het VAF zou een ruimte, een geschikt en specifiek productiekader, moeten voorzien die het sociaal artistieke binnen de audiovisuele creatie mogelijk maakt.

Het initiatief tot deze aanbeveling kwam er door Jan Vromman (docent RITCS en documentairemaker) in het kader van een onderzoeksopdracht i.v.m. het participatieve en de ontwikkeling van de educatieve master-opleidingen. Deze nota wordt onderschreven door Dēmos vzw (kenniscentrum vrijetijdsparticipatie van kansengroepen) en wordt begin 2020 verspreid in het ruime werkveld als uitnodiging tot draagvlak en dialoog.